
PŘEDPOKLADY PŮSOBENÍ ČESKÉ KULTURY V ČECHÁCH V 19. STOLETÍ

Jan Havránek

Sledujeme-li působení kultury v určité zemi, musíme nejprve nalézt odpověď na otázku, jaké byly předpoklady k jejímu působení v dané době mezi obyvatelstvem této země. Tyto předpoklady lze rozdělit do dvou volně spjatých, ale v třídní společnosti navzájem se nepodmiňujících skupin, z nichž jedna postihuje podmínky pro pasivní recepci kulturních hodnot obyvatelstvem a druhá předpoklady pro aktivní tvorbu těchto hodnot.

Předpoklady pasivní recepce jsou dány zejména:

1. schopností obyvatelstva dané země, jeho sociálně či nacionálně rozlišených složek rozumět kultuře vcelku i jejím složkám;
2. dostatkem času i prostředků nezbytných pro recepci kultury;
3. společenským tlakem, většinou jen morálním či prestižním, někdy však i mocenským, který vyvíjejí rozličné třídy a skupiny ve společnosti na své vlastní příslušníky či i na osoby jim podřízené a na nich závislé, aby je přiměly věnovat svůj volný čas a zájem určitému typu kultury.

Aktivní kulturní působení je podmíněno zejména:

1. dostatkem osob schopných na základě talentu i odborné přípravy být kulturně aktivními;
2. ochotou zámožných tříd dané společnosti kulturu hmotně podporovat;
3. zájmem vládnoucí třídy, vyjádřeným zpravidla v politice jí ovládaného státu, na pěstování příslušného typu kultury.

Jak vypadaly tyto předpoklady kulturního působení v Čechách v 19. století. Možno říci, že Čechy v tomto století jsou velice vhodnou půdou pro zkoumání působení kultury, protože elementární předpoklad recepce kultury, totiž schopnost číst a psát, tu byla bezmála všeobecná, že míra vzdělanosti, a to zejména vzdělanosti širokých vrstev žen i mužů, zde byla neobyčejně vysoká. Ne náhodou profesor M.K. Bennett, který se na počátku padesátých let po-

prvé pokusil srovnávat životní úroveň různých zemí ve třicátých letech 20. století na základě nepeněžního ukazatele opřené o procento naplnění potřeb obyvatelstva v oblasti výživy, oblékání, bydlení, péče o zdraví, transportu a spojení, a také vzdělání a kultury, přisoudil Československu v celosvětové komparaci maximální, stoprocentní hodnocení v oblasti školní frekvence. /1/

Na sklonku 19. století byly Čechy s pouhými 3 procenty analfabetů mezi obyvatelstvem starším 10 let zemí s nejvyšší gramotností v tehdejší monarchii /Morava měla tehdy 4 a Slezsko 6 procent analfabetů/. Češi v Čechách, a také v souhrnu celého Předlitavska, měli ukazatele gramotnosti v roce 1910 o zlomek procenta příznivější i než příslušníci vládnoucího německého národa. I když některé ukazatele mohou poněkud zpochybnit přesnost těchto údajů, jako např. skutečnost, že v rámci pražské aglomerace byla zjištěna nejvyšší průměrná gramotnost na Žižkově, přece jen je jasné, že negramotnost mezi dospělými Čechy byla již na přelomu století dost hluboko pod hladinou 5 procent. V roce 1900 bylo mezi Poláky v Předlitavsku 27 procent negramotných, mezi Ukrajinci 60 procent, v Uhrách 36 procent a v Chorvatsku 50. Francie vykazovala tehdy 15 procent analfabetů mezi dospělými a Itálie 45 procent. /2/

Tento základní předpoklad pro recepci kultury tlumočené tiskem měl v Čechách své kořeny hluboko v 18. století, v době tereziánských a josefínských reforem a zavedení povinné školní docházky, a byl upevněn školskými zákony z roku 1868. Byly zde pochopitelně rozdíly v gramotnosti podle věku, pohlaví a sociálního postavení. V roce 1910 bylo z žen české národnosti v Čechách starších 71 let ještě 12,5 procent analfabetek, kdežto mezi muži téže kategorie jich bylo 5,6 procent. Mezi muži ve věku 11-30 let bylo 0,5 a mezi ženami téhož věku 0,6 procent analfabetů. /3/ Ostatně každý, kdo se probírá svědeckými výpovědmi účastníků dělnických demonstrací a jiných nepokojů v šedesátých až devadesátých letech 19. století, ví, že tři křížky zastupují podpis u žen jen zcela výjimečně a u mužů se prakticky nevyskytují.

Byla-li škola u nás v 19. století institucí, která vytvářela základní předpoklady pro recepci kultury obyvatelstvem, neznamená to,

že působila všude stejně. Venkovská škola byla, zvláště v prvních sto letech po tereziánských reformách, zaměřena převážně prakticky, konkrétně směřovala k šíření zemědělských znalostí a dovedností v rostlinné i živočišné produkci, v sadařství a včelařství. Městská škola, zejména pak přímo škola měšťanská, viděla zvláště v druhé polovině 19. století svůj cíl v přípravě budoucích řemeslníků i obchodníků. Společné jim však bylo to, že gramotnost a určitá všeobecná orientace, jichž jejich absolventi dosáhli, je přiváděla k tomu, že jako dospělí nebrali do rukou jen modlitební knížky a pracovní návody, ale i kalendáře, a také noviny a časopisy.

Zájem o noviny odrážel také druhý pasívní předpoklad recepce kultury - dostatek času k četbě a prostředků na nákup tiskovin, nejen novin, ale i knih. O čtenářské obci českých knih před březnem 1848 jsme dobře informováni z Hrochových prací o členstvu Matice české. V centru tu stály skupiny vlastenců, vzdělanců duchovních i světských a vzdělaných měšťanů. Ovšem celková pozice české kultury v Čechách v době předbřeznové nebyla příliš příznivá, stačí tu porovnat počty českých a německých novin a časopisů, jež tu tehdy vycházely. V roce 1826 to bylo 5 novin a časopisů českých proti 15 německým, v roce 1847 13 novin a časopisů českých proti 32 německým. /4/ I když tedy přinesla poslední dvě desetiletí před revolucí roku osmačtyřicátého skoro trojnásobný vzestup počtu českých novin a časopisů, pak jejich podíl stoupl pouze z 25 na 30 procent. Vysvětlení lze v podstatě hledat ve slabém zastoupení uvědomělých Čechů mezi velkostatkáři, obchodníky, byrokraty, a také mezi dobovou inteligencí. Především tu vystupuje do popředí otázka slabého zastoupení Čechů mezi pražskými vzdělanými vrstvami, a to již od 18. století. Katalog posluchačů filozofické fakulty, třídy logiků z let 1776-1781 a 1783, podává o nacionální struktuře studentů pocházejících z Prahy, převážně jistě ze zámožných a vzdělaných vrstev, pozoruhodné svědectví. Ze studentů těchto sedmi ročníků pocházelo z Prahy 316. Z nich 187 /59%/ uvedlo němčinu jako jazyk, kterým hovoří, 82 /27%/ uvedlo češtinu a 47 /14%/ oba jazyky. /5/ Značně se od Prahy tehdy lišila Plzeň, odkud přišlo v těchto sedmi letech 30 studentů. Z nich 21 hovořilo

česky, 4 oběma jazyky /jeden z nich též francouzsky/, jenom tři, vesměs až v posledním sledovaném ročníku, uvedli němčinu jako jediný svůj hovorový jazyk. U dvou údaje o jazyku scházejí. Nacionální ráz Plzně sedmdesátých let 18. století byl tedy výrazně český, až počátek osmdesátých let naznačuje posílení německého živlu v tomto městě, rostoucí pak zejména v prvních desetiletích století devatenáctého. Jinak tomu bylo v metropoli. Praha 18. století byla městem, v němž tón udávaly vrchnosti a jejich služebnictvo, kněží a vojáci.

Ke změně docházelo pozvolna v 19. století, kdy asi od roku 1810 vedle starších čelných vrstev, které sice nezmizely, ale přece jen poněkud ztratily na váze, vystupují do popředí obchodníci a úředníci, převážně z řad státní byrokracie. Avšak také tyto vrstvy, pokud nejsou německé, tak alespoň mají, až na čestné výjimky, povrchní německý nátěr. Vedle nich však narůstá a hospodářsky sílí česká Praha, Praha řemeslníků a dělníků, trhovkyň a služek, ale také dřevařů, řezníků, mlynářů, sládků, krupařů a pekařů. Česká Praha má už čas a celkem i prostředky na přijímání kultury, to se stává zřejmým na prahu čtyřicátých let i schopnému německému divadelnímu podnikateli Johannu Augustu Stögrovi, který zřídil roku 1842 Nové divadlo v Růžové ulici, umístěné v sále, který pojal 2000 diváků, a určil je pro českou scénu. Česká veřejnost je uvítala s nadšením, ale dokázala v něm naplnit jen levná místa. Záhy se pak v Novém divadle provozovaly vedle českých i německé hry a v roce 1846 toto divadlo zaniklo. /6/ Proč? Nebylo v Praze již tehdy dosti zámožných Čechů? Jistě jich tehdy již dost bylo. Někteří snad i měli zájem, jak o tom svědčí v Lipsku otištěná brožura, informující o pražském divadelním životě. Jako nejčastější návštěvníky českých představení uvádí drobné řemeslníky a živnostníky, služebnictvo, formany, kteří zaplňovali levnější místa na galerii. Lóže, jak potvrzují i jiná dobová svědectví, byly při českých představeních zpravidla prázdné, a přízemí bylo naplněno jen zčásti. Autoři lipské brožury z roku 1846 o tom psali: "Vznešené obecnstvo sedadel a parteru se skládá převážně z vážených měšťanů našeho hlavního města, hlavně pekařů, mlynářů, sládků, pak z malé části duchovenstva, profesorů i studentů." /7/

Chyběl zde však dostatečně silný společenský tlak na příslušníky zámožnějších vrstev české Prahy, a proto nelze pochybovat, že jim příliš nekřivdil autor článku v Pražském večerním listě, který 1. února 1850 napsal o zámožných pražských českých měšťanech, že si ještě nenavykli navštěvovat divadlo, zatovšak: "Uvykli na své patriarchální živobytí, zděděné od svých předků, neznají ještě větších rozkoší než odpočinku při občerstvující sklenici, kdežto jich rodiny v sáhodlouhém spánku raději se kochají." /8/

Byl-li společenský tlak, síla veřejného mínění, v Praze roku 1850 stále ještě příliš slabý, než aby dostal zámožnější diváky do českého divadla, přinesl revoluční rok osmačtyřicátý výrazný vzestup zájmu zámožného a vzdělaného obecnstva z venkova a venkovských měst o český tisk, který vedle politických a hospodářských informací přinášel i četné informace kulturní a nejednou též významná literární díla. Havlíčkovy Národní noviny měly z tehdejších českých listů bezpochyby největší význam. Při jejich pronikání na český venkov na jaře roku osmačtyřicátého napomohly i úřady, které poté, když již nebylo spolehnutí na bezvadnou funkci vrchnostenských kancelářů jako nejnižší složky státní správy, doporučily obcím odběr pražských novin, a to Constitutionelles Blatt aus Böhmen německým a Národní noviny českým obcím, aby se jejich prostřednictvím seznamovaly s vyhláškami místodržitelství. Karel Havlíček si koncem roku 1849 sestavil statistiku odběratelů Národních novin, které vycházely tehdy v nákladu 2100 výtisků. V Praze se z nich prodalo jen 400 výtisků. Zdá se sice, že v Praze měl v revolučním roce větší ohlas Pražský večerní list, redigovaný J.S. Knedlhensem-Liblínským a od léta 1849 P. Chocholouškem; jeho náklad byl závislý více na prodeji a ve vzrušené době na konci července 1848 činil 5000 výtisků. Avšak na stejné sociální vrstvy jako Národní noviny orientovaná německá Bohemia měla v roce 1857 v Praze 2134 abonenty.

Musíme proto oporu Havlíčkových novin hledat mimo Prahu. V Čechách měly 1303 abonenty, 124 výtisků bylo zasíláno na Moravu, 39 do Vídně, 32 do zemí obývaných jižními Slovany, 31 do Haliče, 23 na Slovensko atd. Ze 1303 abonentů z Čech bylo 244 katolických kněží, 65 rolníků, 57 obchodníků, 56 učitelů, 56 úředníků,

50 obcí /zbytek výzvy z jara 1848/, 46 mlynářů, 28 sládků, 22 lékařů, 16 šlechticů. /9/ Tato statistika odráží - i když postihuje asi jen polovinu odběratelů, protože ostatní zřejmě své povolání na objednavce neuvedli - dobře význam buržoazie spjaté se zemědělskou výrobou i přímo zámožného rolnictva jako čtenářů českého tisku. Počet sládků a mlynářů dohromady byl vyšší než počet obchodníků či úředníků. Také z těchto rodin se rekrutovali političtí představitelé české buržoazie, a ne náhodou jak Perner, tak Strobach, jak Trojan, tak Rieger byli syny mlynářů. Venkov a venkovská města byly oporami českého tisku a jejich zájem nebyl malý, vždyť ze všech pražských listů jen Constitutionelles Blatt aus Böhmen měl tehdy, v roce 1849, víc odběratelů mimo Prahu než Národní noviny, a to asi o třetinu.

Absolutismus padesátých let těžce postihl český život, jak politický, tak i kulturní. Zlá léta dvacátá připomíná statistika z roku 1855. Tehdy pražská policie zjišťovala, jaké noviny jsou vykládány v pražských hostincích, kavárnách a vinárnách. Ve 186 pohostinstvích bylo vykládáno 637 časopisů, z toho 588 německých, 39 slovanských, 9 francouzských a jeden anglický. Mezi slovanskými byly převážnou většinou 35 exemplářů listy české, překvapivě však oficiální Pražské noviny, které tehdy vycházely v pouhých 1300 výtiscích. Ač byly jediným českým deníkem v Čechách, byly vyloženy jen v 10 lokálech, Mikovcův Lumír byl vyložen v 11. /10/

Desetiletí absolutistické vlády mohlo sice ochromit český politický a zčásti i kulturní život, ale nemohlo zabrzdit společenské proměny ve městech i na venkově. Zesílila česká buržoazie, přibývalo českých vzdělanců. Projevilo se to poté, když Říjnový diplom vytvořil předpoklady k obnovení žurnalistické aktivity. Po několika zvratech vystoupily posléze Grégrovy Národní listy jako vedoucí český politický deník. Měly již v prvním roce své existence 4275 výtisků, dvakrát tedy více než Havlíčkovy noviny. Nejrozšířenější německý pražský list, Bohemia, měl tehdy zhruba stejný náklad. V roce 1862 vycházelo v Praze již 6400 výtisků českých deníků vedle 11000 výtisků deníků německých, mezi nimiž zvláštní místo měla Politik s 2100 výtisků, která v německém jazyce tlumočila názory české strany. Tento list byl určen především těm, kteří politicky

patřili k českému táboru, i když byli zvyklí číst více německy než česky. /11/ Počet odběratelů českého tisku v následujících desetiletích rostl, přibývalo titulů i výtisků. Národní listy dosáhly v roce 1883 již 9700 výtisků a jejich odběratelé v nich četli Nerudovy fejetóny, více než hlučně nacionalistické úvodníky či vídeňskou korespondenci zasvěceného Eima. /12/

Vedle pražského tisku rostl i tisk v jiných městech v Čechách. Tak třeba Plzeň měla na sklonku osmdesátých let dva německé a dva české politické listy, vycházející zpravidla dvakrát, výjimečně třikrát týdně /mladočeský list Na stráži vycházel jen dvakrát měsíčně/. Ze dvou německých však jeden, Pilsner Reform, byl obdobou pražské Politik a tlumočil názory české strany. Měl roku 1885 500 výtisků, 1890 již jen 250 výtisků, zatímco německý liberální Pilsner Zeitung měl tehdy 500 výtisků. Plzeňské listy vycházely roku 1890 v 560 výtiscích, zatímco mladočeský časopis Na stráži, který míval 400 exemplářů, zanikl na konci roku 1889. Vedle těchto nákladů je náklad 1500 výtisků, v němž již od roku 1889 vycházel sociálně demokratický list Heslo dvakrát měsíčně až do roku 1892, kdy jej nahradil Posel lidu, nákladem vskutku pozoruhodným, svědčícím o značném tehdy zájmu dělnické třídy o politické dění. Třeba ovšem přitom přihlédnouti k tomu, že na rozdíl od měšťáckého tisku neměl tehdy tisk socialistický žádný reprezentativní pražský orgán. /13/

Sledujeme-li stoupající váhu českého tisku jako tlumočnicka české kultury, hodně o ní poví tato tabulka:

Počet časopisů vydávaných v Čechách v letech 1863-1893. /14/

Roku:	Počet časopisů	
	českých:	německých:
1863	45	43
1873	102	86
1883	173	123
1893	351	183

Od šedesátých let tak rychlým tempem rostly předpoklady k recepci české kultury, a to ve všech jejích složkách. Noviny a knihy

již dlouho nebyly vyhrazeny jen vedoucí třídě společnosti a inteligenci. Pronikaly do řemeslnických rodin, do dělnických domácností i do venkovských hospodářství. Do Národního divadla a pak i do dalších divadel chodily všechny třídy pražského obyvatelstva a také venkované pokládali za čest a povinnost toto divadlo občas navštívit. Hudba měla své pevné místo v kostele i v hospodě, v pěveckých sborech učitelských i dělnických, ve školách i v salónech. I výtvarné umění pronikalo alespoň barvotiskovými reprodukcemi obrazů s vlasteneckou tematikou do spolkových místností a ilustracemi třeba Zlaté Prahy do měšťanských domácností. Vyvíjely se v 19. století podobně příznivě i předpoklady k aktivnímu působení české kultury?

Umělecké talenty mohly v Praze nalézt jak v první, tak i v druhé polovině století dobrou odbornou přípravu, nicméně některé oblasti kultury byly ve školském systému reprezentovány velice dobře, především hudba, a jiné byly státními školami v první polovině století vážně zanedbávány, jako český jazyk vůbec a česká stylistika zvláště. Mohou to ilustrovat dva příklady. Nejvyšší úroveň mezi pražskými uměleckými školami prvé poloviny 19. století měla asi pražská konzervatoř. V deníku jejího absolventa, houslisty Eduarda Witticha, jsem našel zajímavou ilustraci pro známé tvrzení, že Praha byla konzervatoří Evropy. Eduard Wittich, můj pradědeček, si v roce 1846, kdy působil jako houslista ve varšavské opeře, zapsal do deníku přehled svých spolužáků, s nimiž před devíti léty dokončil studia na konzervatoři, a tam, kde mohl, vypsál i další jejich osudy. Tento záznam má záhlaví: "Památka na konzervatorium v Praze, tj. zaznamenání mých kolegů v tomto ústavu, v kterém já 6 let s nimi /od roku 1831 do roku 1837/ strávil. Tento ústav byl založen od F.D. Webera v roce 1810 a F.D. Weber byl též prvním direktorem; po jeho smrti /1843/ nastal na to místo P.F. Kittl. /Psáno ve Varšavě v roce 1846, 19. září/." Spolužáci jsou potom řazeni podle jednotlivých nástrojů. Za jménem je někdy zapsána i přezdívka. Na ukázkou: "Při houslích. Prof. F. Pixis, po jeho smrti /1841/ jest P. Mildner. 1. Krämer. Z Koburku, potom též tam do knížecí kapely přišel. 2. Sokoll. Ze Sobotky, kde já s ním dvakrát na vakacích byl, je teď v Petrohradě; dřív ve Vilně.

3. Wirth /Stausberger/. Můj nejlepší přítel, přijel se mnou 1844 do Varšavy, ale 1845 se navrátil do Prahy, a je tam zas při divadle.

4. Knauer /Pagoner/. Z Teplitz, je již 8 let v Polsce za učitele fortepiána, a teď je taky ve Varšavě. ... Při cello, Prof. Hütmer..... 19. Münzl /Pincz/ Z Schönlinde, je ve Vídni při divadle u Korytanský brány ..... Při flétně, Prof. Eisert ... 24. Staudigl. Měl rozlámat flétnu a zato se pustil do pivovarství. ... Při oboi, Prof. Bauer. 26. Bauer. Teodor, syn Prof., můj přítel, byl v Praze s otcem svým při divadle, potom se pustil na cestování, a teď je v Americe. Oženil se tam. .... Při rohu /Waldhorn/, Prof. Zalužan; potom Janatka. ... 41. Taux /Tau-Tau-Tautel/. Z Prus, je teď direktorem Mozartského úst., i řiditelem kostelní hudby v Solném Hradci. .... 45. Rio. Mouřenín z Afriky a z Ameriky, co dítě otrokův, z Rio Janeira od císařovny císařovně naší od Vídne prezentem přislán, učil se 2 léta na rohu, potom jako zahradník se oženil v Praze. ... Při zpěvu, ženský. 50. Binder. Po kursu se vdala a nechá jiný zpívat." Avšak při vší pestrosti individuálních osudů je možno i shrnout poznatky z tohoto přehledu. Z 53 absolventů o 9 Wittich nevěděl, co dělají /jeden z nich prošel operou ve Vilně/, 4 zemřeli a 6 se věnovalo jiným povoláním. Jako hudebníci působili: 6 v Praze, 2 jinde v českých zemích 6 v Rakousku /Vídeň, Salcburk, Linec/, 3 v Uhersku, 5 v Německu, 3 ve Varšavě, 8 v Rusku, 1 v Americe. /15/

Vedle pozitivního příkladu výborné přípravy hudebníků stojí i příklad negativní - česká mládež nevěřila svým schopnostem vyjadřovat se českým jazykem natolik, že si ani neodvážila přeložit do češtiny petici, jejíž znění bylo dne 15. března 1848 přijato nadšenými studenty v aule Karolina a jejíž 3. bod požadoval: "Aby každému možné učiněno vzdělati se dokonale v obou jazycích zemských, a to ve všech předmětech vyučování vůbec." 16. března ráno vyhledal student Josef Jireček Františka Palackého v jeho domě v Pasířské ulici a ten mu na základě německého znění nadiktoval český text a Jirečkův zápis pak vlastnoručně ještě opravil. /16/

Podporu mohla česká kultura jen do určité míry očekávat od mecenátu velkostatkářské aristokracie, jak to ostatně ukáže referát Jířího Raka. Církevní mecenát, ještě v 18. století tak závažný

na poli výtvarného umění i hudby, ztrácí v 19. století do značné míry svůj význam. Přes josefínské zásahy měla církev stále ještě nemalé pozemkové vlastnictví a vzestup pozemkové renty jeho cenu jenom zvětšoval, zvláště jednalo-li se o nemovitosti v bezprostředním zázemí Prahy. Avšak toto jmění nebylo využíváno na kulturní mecenát, a to většinou ani tamne, kde šlo o stavby přímo sloužící církvi. Dobrou ilustrací je tu budování kostelů v rychle rostoucích pražských předměstích. Jejich stavba sledovala až s nemalým zpožděním po budování činžovních domů a na předměstí až sedmdesátitisícová připadal vždy jeden nový, dosti rozlehlý kostel. Na sklonku století již nemohla církev počítat s přílišnou podporou radnic, jež byly pod silicím mladočeským vlivem. Úpadek zájmu církve o kulturní mecenát a vůbec o působení na věřící kulturou ilustruje právě tato výstavba kostelů v pražských předměstích. Kolem výzdoby karlínského kostela sv. Cyrila a Metoděje se sešli v letech 1854-1863 ještě významní umělci, jako Mánes, Levý, Lhota, P. Maixner; smíchovský Sv. Václav je poněkud pozoruhodný jen svou architektonickou tvářností, kterou mu v osmdesátých letech vtiskl Václav Barvitijs. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let budují svůj kostel bohaté Vinohrady. Mohutná Mockerova stavba, pražská paralela vídeňské Votivskirche s reprezentativním schodištěm, na němž se na červeném koberci dobře vyjímalý i ty nejbohatší svatby, má však vnitřní výzdobu skromnou, jen Myslbekův reliéf v tympanonu hlavního portálu se odlišuje od všedního průměru. O deset let později se buduje shromaždiště žižkovských katolíků, Sv. Prokop, který se svou všedností ničím neliší od všedních domů v okolí. Kolem roku 1910 přibýly ještě dva kostely: sv. Antonína v Holešovicích a provizorní, dřevěná stavba sv. Vojtěcha v Libni, díla řemeslná a řemeslnická. Důvody selhání církevního mecenátu v Čechách mohou být různé: aristokratická vázanost hierarchie, zastaralost hospodářské správy, malý zájem na aktivní působení mimo oficiální, se státem těsně svázanou strukturu. Výsledek byl však jednoznačný - bezmála úplné selhání církevního mecenátu v podpoře české kultury, a to je koneckonců také jeden ze zdrojů silně areligiózního a mnohdy i antireligiózního rázu české kultury.

Mecenát buržoazní nakonec, nejvíce až od osmdesátých let, přicházel pomalu k uplatnění. Pochopitelně podporoval kulturu, která mu vyhovovala. V novém Národním divadle již lóže bývaly obsazeny. Hlávkovy i Náprstkovy peníze našly cestu i do kapes skutečných kulturních tvůrců. Jsou i případy, kde kulturní mecenát přesáhl možnosti podnikatele, jak to ve své nedávno vydané knize *Čechy krásné, Čechy mé* na postavě Augusta Švagrovského krásně ukázal Miloš Kratochvíl. Třeba říci, že česká inteligence, jejíž sociální prestiž byla podstatně vyšší než její zámožnost, působila v tomto směru dosti silně na vlastní buržoazii, která se už v osmdesátých letech styděla žít tak jako ve čtyřicátých a nechávala své dcerky se učit hrát na piano, měla tu a tam i originál pověšený v salónech a - třeba také odebírala Zlatou Prahu, která, ač nebyla laciná, číslo stálo 36 krejcarů, měla v roce 1887 již 10800 výtisků. Pravda, není to zpravidla ještě mecenát v plném slova smyslu, ale je to přece jen změna, je to zájem platícího konzumenta, předpoklad slušné existence kulturních tvůrců.

Organizovaný zájem buržoazie se pak projevuje i v podpoře radnic umělecké tvorbě, zvláště monumentálnímu malířství a sochařství, o tom pohovoří Petr Wittlich. Něco málo pomáhala i zemská samospráva, ale stát? Ten v Čechách jako kulturní mecenáš v 19. století vystupoval jen minimálně. Nejspíše ještě tam, kde podpora díla byla odměnou umělci jako vzornému poddanému. Jako příklad tu poslouží zakoupení krucifixu od Emanuela Maxe pro Karolinum v roce 1882. Tento krucifix v canovovském stylu je dílem umělce sedmdesátiletého a byl zakoupen pro Karolinum až v roce 1882 za slušnou částku 4000 zlatých. Místodržitelovo doporučení pro nejvyšší místa ukazuje, která hlediska byla pro nákup díla státem rozhodující: "...vedle výstižnosti uměleckého díla poukazují na stísněné materiální poměry, přísnou loajalitu a vždy osvědčené vlastenectví sedmdesátiletého umělce." /17/

Avšak týž místodržitel, Philipp svobodný pán Weber von Ebenhoch, který blahovolně navrhoval za toto dílo cenu převyšující roční plat řádného univerzitního profesora, nebyl zdaleka tak velkorysý, pokud šlo o českou kulturu. Právě naopak. Příslušník druhé generace úřednické šlechty, která vyšla ze svobodnické rodiny ze šu-

mavské Filipovy Hutě, měl k české kultuře poměr nevlídný, ba přímo nepřátelský. Obráží to jeho vyjádření zaslané ministru kultu a vyučování, jímž ještě 21. ledna 1881 chtěl zabránit vzniku české univerzity: /18/ "Nikdo kromě těch, kdož jsou zcela zaslepení nacionálními přesudky či nic nevědí o tom, co se děje v této zemi, nemůže popřít, že čeština, opírajíc se o přirozené nadání lidu a o prostředky k vzdělání, připravené německou vědou, a povzbuzována národním nadšením, učinila během 19. století velké, ba překvapivé pokroky a zvláště v posledních třech desetiletích dosáhl počet českých spisovatelů a českých tisků nemalé výše. Avšak na otázku, zda je tato literatura na té úrovni soudobé vědy, již dosahuje v jazycích kulturních národů Evropy, je nutno odpovědět záporně."

Dále se Weber vůbec nezmiňuje o výsledcích české vědy na poli teologie a medicíny, protože o zřízení českých fakult pro tyto obory se tehdy ještě neuvažovalo, a soustřeďuje svou pozornost na informaci o stavu české vědy v oborech, jež se studují na fakultách filozofické a právnické: "... avšak i na obou zbývajících fakultách - právnické a filozofické - je řada oborů, k jejichž zpracování čeští autoři až na málo výjimek dosud nepřikročili. Přirozené právo, církevní právo, mezinárodní právo, dějiny práva, trestní právo, národní hospodářství, finanční věda, horní právo, nauka o správě, statistika, průmyslová a obchodní politika, filozofie, estetika, pedagogika, matematika, fyzika, chemie, všeobecné dějiny atd. nejsou v původní české literární tvorbě zastoupeny ničím, co by bylo na úrovni soudobé vědy, a to, co je dnes podáváno v učebních textech, jsou buďto pouhé překlady nebo sešity, opírající se o překlady.

Zbývají tedy v české literatuře jen některé výsledky speciálních /sic!, zřejmě aby nebylo použito slova "národních"/ dějin, slovanské filologie a archeologie, přírodopisu a umění básnického, které si mohou činit nárok na původnost a hodnotu. Škoda jen, že na poli umění básnického jsou všem dospělým i dospívajícím předkládány, a to na škodu míru mezi národy, básnické výrobky novověké jako perly z dávných časů, ačkoliv je jeden z prvních slavistů Evropy, Kopitar, a před ním již učený syn této země, Dobrovský, prohlásili za padělký, /Rukopis Královédvorský/. K tomu na okraj poznamenal tužkou

někdo, kdo podání Weberovo četl, a zdá se, že to nebyl ani ministr Conrad a premiér Taaffe, ale sám panovník, nemám však k dispozici dosti jeho rukopisů z téže doby, abych mohl autorství stvrdit s jistotou, slova: "Nač ta ironie?"

Weber pak pokračuje: "Musím se zmínit ještě o jednom vyspělém výtvoru českého spisovatelství, jímž je vedle početné románové literatury česká žurnalistika, která dosáhla pozoruhodné výše jak co se týče počtu periodických listů, tak i stylistické zručnosti; avšak až na několik málo výjimek neslouží tomu, aby podporovala vědeckost a rozvoj vědy, protože postrádá důkladnosti, mravní vážnosti a často i pravdivosti." Tu jsou vysloveny výtky, které v téže době byly nejčastěji vznášeny vůči žurnalistice vídeňské. S tím vším je možno souhlasit či nesouhlasit, nicméně však překvapí logická eskamotáž, jíž se Weber dopracoval ke zdůvodnění svého zcela zamítavého postoje nejen ke zřízení české univerzity, ale vůbec k jakémukoliv rozšíření pozic češtiny na univerzitě. Dovozuje, že na základě tohoto stavu české literatury "..... čeští učitelé musejí čerpat své vědomosti z literatury jiného národa - v Rakousku přirozeně z literatury německé, jinými slovy: český univerzitní profesor musí mít německé vzdělání a ... potřebuje-li český univerzitní profesor německé vzdělání, proč mají úředníci, duchovní, lékaři, advokáti, středoškolští učitelé atd., krátce všichni, kdož mají na vzdělání nárok a vzdělání potřebují, být z b a v e - n i v ý h o d ně m e c k é h o v z d ě l á n í a t a k z a k r n ě t." K slovům, která podtrhl, připsal vysoký vídeňský glosátor: "Jak to? Vždyť německá univerzita existuje tak jako dřív!" Místodržitel pak ještě stupňoval temné barvy chmurného obrazu budoucnosti, která vzejde v Čechách na základě počestění univerzity. Přítomná a příští generace bude zcela počestěna, bude usilovat o vytlačení nenáviděných Němců ze země a toto počestění přinese též oslabení pout, jež spojují Čechy s ústředními úřady říše ve Vídni.

Na závěr zdůraznil svou podporu minoritnímu návrhu profesorů Rulfa a Veringa, kteří se v akademickém senátě postavili proti stanovisku většiny německých profesorů vedených Ernstem Machem, dožadujícímu se plného rozdělení pražské univerzity na německou a českou. Rulf a Vering - a s nimi i Weber - žádali, aby

bylo okamžitě zastaveno další počestování univerzity jmenováním českých profesorů a aby byl posílen německý charakter pražské univerzity.

Zaujímal-li nejvyšší představitel státní byrokracie v Čechách toto stanovisko k české kultuře v osmdesátých letech, potvrdil tím jen, jak dalekozraký byl Karel Havlíček, když již ve čtyřicátých letech ocenil tento stát, jistě také na základě jeho postoje k české kultuře, známým epigramem:

Odkud vzalo - zkouším žáky -
jméno Rakous počátek?
Od raků, neb oni taky,
lezou pořád nazpátek.

Poznámky

- /1/ W. Kula, Problemy i metody historii gospodarczej, Warszawa 1963, s. 300-303, 315.
- /2/ Statistická příručka RČS, II., Praha 1925, s. 38 - 39; Masarykův slovník naučný, sv. 1, s. 158.
- /3/ Statistická příručka RČS, II., s. 38 - 39.
- /4/ M. Laiske, Časopisectví v Čechách 1650-1847, Praha 1959, s. 162.
- /5/ Archív Univerzity Karlovy, M 33, Catalogus logicorum z let 1776-1781 a 1783, spočetl JH.
- /6/ Dějiny českého divadla, sv. II., Praha 1969, s. 202-203.
- /7/ Tamtéž, s. 207.
- /8/ Tamtéž, s. 207.
- /9/ F. Roubík, Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862, Praha 1930, s. 40-41, 122, 144.
- /10/ Tamtéž, s. 92-93, 114, 156.
- /11/ Tamtéž, s. 61-63, Příloha VIII.
- /12/ F. Roubík, Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863-1895, Praha 1936, s. 130-131.
- /13/ Tamtéž, s. 74, 129, 161-163.
- /14/ Tamtéž, s. 267-268.
- /15/ Mý Besedy, deník Eduarda Witticha z let 1844-1847, psáno ve Varšavě. Zápis z 19. září 1846.

/16/ LA PNP, pozůstalost Josefa Jirečka.

/17/ HHStA, Vídeň, kabinetní kancelář, čj. KZ 271 z roku 1882.

/18/ AVA, Vídeň CUM, čj. 107 praes., plné znění otištěno v originále v článku: J. Havránek, Česká univerzita v jednání rakouských úřadů do roku 1881, AUC-HUCP, XXII/1 /1982/.